

OBSAH

PŘEDMLUVA

(7)

Část první

OBECNÉ VLASTNOSTI VĚDY

(11–77)

Kapitola první

VĚDA V NEJŠIRŠÍM SMYSLU

(13–32)

1. Co jest věda? — Vědění jest jednak úryvkovité a nahodilé, na němž jest založena praxe denního života, jednak metodické, základ vědy. Nahodilé vědění není vědou. Definice vědy . . . 13
2. Věda a filosofie. — Věda a filosofie se začaly rozlišovati v nové době, zvláště od 19. století; před tím i odborné vědy sluly filosofii. Filosofie jest také vědou; míří však k poznání všeobecností, kdežto odborné vědy k poznání jednotlivostí . . . 15
3. Rozdělení filosofie . . . 20
  - a) *Metafysika*. — Rozdělení filosofie; metafysika naukou o pravé skutečnosti; jest oprávněnou částí vědy . . . 20
  - b) *Noetika*. — Noetika jest teorií poznání; v nové době jest více respektována než metafysika. Obtíže rozoznávání obou oborů. Noetika nemá býti oddělována příliš od odborných věd . . . 21
  - c) *Filosofie v jednotlivých oborech vědních*. — V každé vědě jsou zvláštní problémy, tvořící její filosofii . . . 23
4. Některé aktuální případy vztahů mezi filosofii a vědou . . . 23
  - a) *O t. zv. filosofii přirodní*. — Osudy jména filosofie přírodní. Romantická »naturfilosofie«. Různé definice filosofie přírodní . . . 23
  - b) *Positivismus ideálem vědy?* — Učení Comteovo. Jiní pozitivisté. Positivismus právem žádá vládu vědy na světě. Upřílišený objektivismus positivistický . . . 25
  - c) *Pragmatismus*. — Vědci věří v skutečný základ svých poznatků. Konvencionalisté ukazují však, jak jest v našem vědění mnoho jen smluveného. Podle pragmatistů pravda jest relativní. Pravda se má osvědčovati, relativní jest jen její vyjádření. Pragmatismus oslabuje víru ve vědu . . . 27
5. Věda jako program a jako skutečnost. — Věda jako konkrétní, nedokonalý, lokální, časový projev určitých lidí proti vědě, jež jest pravda . . . 31

POMĚR VĚDY K JINÝM OBORŮM DUCHOVNÍHO ŽIVOTA

(33–75)

1. Jedna jednotná kultura. — Věda nejmladším plodem vzdělanosti, ale má nejvyšší aspirace. Různé obory kulturního života na sebe působí a mají působiti	33
2. Věda a náboženství. — Náboženství poměrem člověka k Bohu. Ačkoliv náboženství není jen teorií, teorie k němu patří. Tato teorie podléhá vědecké kritice. Vývoj »konfliktů mezi vědou a náboženstvím«. Věda není proti náboženství. »Věda a víra«. Autorita	34
3. Věda a umění. — Individuální krása a všeobecná pravda. Vztahy mezi vědou a uměním: věda přípravou pro umělce; estetika vědou o kráse; i věda má být i a někdy jest umělecká. Romantikové o rozporu mezi vědou a uměním	38
<i>Poznámka: O kráse přírody . . . . .</i>	41
4. Poměr vědy k mravnosti	42
a) <i>Etika vědou o mravnosti . . . . .</i>	42
b) <i>Vědecká pravdomluvnost. — Co znamená pravdomluvnost ve vědě. Lež nedovolena . . . . .</i>	43
c) <i>Svoboda vědeckého badání a učení. — Rozdíl mezi badáním a učením. Hranice této svobody. Svoboda učení jest nutně omezena. Příklady . . . . .</i>	44
d) <i>Vědecké podvody. — Nejsou nikdy dovoleny. Příklady: L. Taxil, Rukopisy a j. Rozdíl mezi podvodem a fantastičností . . . . .</i>	46
e) <i>Co jest vědecky nepřipustné. — Příklady: Vivisekce, experimenty na lidech, zabíjení lidí k účelům vědeckým, otravné plyny . . . . .</i>	47
f) <i>»Věda pro vědu«, — Smysl toho hesla. Hranice jeho správnosti. Vědec ručí za následky svého učení . . . . .</i>	48
g) <i>Vědecká objektivnost. — Její hranice znázorněna na příkladě Galileově . . . . .</i>	50
h) <i>Theorie a práce. — Závisí nutně na sobě. Věda usiluje o poznání toho, co jest, co platí a co má platiti . . . . .</i>	51
i) <i>Etika vědeckého povolání. — Její ráz a hlavní závazky: smlouva, stavovská čest, obecná slušnost. Lékařská přísaha . . . . .</i>	52
j) <i>Vliv vědy na mravní názory společnosti. — Příklady. Učení Rousseauovo a víra v dobrý vliv vědy . . . . .</i>	54
k) <i>Jest příroda mravná? . . . . .</i>	55
5. Psychologie vědecké práce	56
a) <i>Psychologické třídění vědců . . . . .</i>	56
b) <i>Dědičnost vědeckého nadání. — Učitelnost vědy. Vrozenost nadání, zvl. matematického. Někdy se tato dědičnost přeceňuje. Pathologičnost genialnosti. Rasovové teorie . . . . .</i>	57

c)	<i>Psychologie objevu a logika důkazu.</i> — Rozdíl mezi vznikem díla a jeho logickou stavbou, mezi psychologickým jeho výkladem a věcnou kritikou	59
6.	Sociologické podmínky vědy	60
a)	<i>Jednolivec a společnost.</i> — Vědec závisí na společnosti; odtud současnost objevů. Ale věda přece dílem jednotlivců	60
b)	<i>Schema vědeckého vývoje.</i> — Mythos; věda řecká, hellenistická, scholastika, renaissance; století 18. a 19.	62
c)	<i>Význam vědy pro společnost</i>	64
d)	<i>Sociální podmínky vědeckého života.</i> — Jsou to: vzdělanost, zámožnost a politická svoboda, tradice vědecká, organisace vědecké práce, větší kulturní střediska; vědy národní	65
7.	Věda, mythos, pověra	68
a)	<i>Mythos.</i> — Podstata mythu. Mythos působí suggestcí, věda uvědomělou pravdivostí	68
b)	<i>Pověra.</i> — Jest nekritická víra. Pověry ve vědě	70
8.	Mystika	71
9.	O vědách nepravých neboli okkultních. — Které to jsou. Jejich rozdíl od vědy: nedefinovatelné, tajemné, bez metody, potřeba medií, okkultnost fakt. Vědcové oddaní okkultismu	72

Kapitola třetí

ORGANISACE VĚDY

(75–77)

Organisovanost podstatnou vlastností vědy. Co patří k organisaci vědy. Vědec, odborník, amatér, diletant, fušér.

Část druhá

O POZNÁNÍ VĚDECKÉM

(79–207)

Kapitola první

PŘEDPOKLADY LOGICKÉ

(81–96)

1.	Skutečnost jest rozdílná od vědy o skutečnosti. — Příklady tohoto rozdílu a jeho smysl	81
2.	Co existuje a co platí. Věda jedná o tom, co existuje. Skutečnosti různého druhu. Věda jedná o tom, co platí. Také o tom, co má platiti. Věda není jen konstatováním skutečnosti	82

3. Normální a správný. — Dvojnásobný význam slova normální; obvyklý a vzorný	85
4. Co je logika? — Definice. Přírodopysci proti logice. Logika v myšlení živých lidí. T. zv. hodnoty	86
5. Konkrétní a abstraktní. — Konkrétnosti existují, abstrakta platí. Celá věda je abstraktní. Příklady věd konkrétních a abstraktních a podstata rozdílu mezi nimi	88
6. Vědy theoretické a praktické. — Cílem věd theoretických poznání, cílem praktických jednání	90
7. Pojem. — Pojem a představa. Galtonova metoda. Plynulost představ a přetrvanost pojmů	91
8. Vědecká řeč. — Řeč lidová a vědecká. Racionálnost vědecké řeči. Řeči umělé. Nedbalost vědecké řeči	93

Kapitola druhá

NĚKTERÉ NOETICKÉ PROBLÉMY

(97–111)

1. Anthropomorfismus. — Význam slova. Obtížnost překonání anthropomorfismu. Subjekt a objekt	97
2. Smysly a rozum	98
a) <i>Smyslovost a rozumovost spolu souvisí.</i> — Výslyš více než pět. Vnímání výslyšů. Zrak nejdůležitější. Věda založena nejen na výslyších, nýbrž i na rozumu	98
3. Kvality a kvantity. — Měření základem všech věd? Vědy o kvalitách	101
4. Racionalismus, sensualismus a theorie příhružné. — Ve vědě někdy převládá rozum, jindy výslyš. Sensualismus. Vrozené ideje. Kant o rozumu a výslyších. Spencer. Empirismus a nativismus. Specifické energie výslyšů	102
5. O tak zvané telepathii	105
6. O klamech výslyšů	103
7. Hranice poznání. — Výklad pojmu. Jejich hledání významné pro novou dobu. Kant. Du Bois. Haeckel	107
8. Některé směry noetické, přírodovědecky důležité. — Realismus naivní a kritický, naturalismus, fenomenalismus, empiriokriticismus, idealismus, solipsismus, monismus, dualismus, pluralismus	108

Kapitola třetí

METODY NA POZNÁVÁNÍ SKUTEČNOSTÍ

(113–143)

1. Skepse a víra. — Skepse pasivní a aktivní. Vědecká víra hlubší než skepse. Příklad skepse	113
2. O názoru. — Co je názor. Přímý názor a dedukce. Praktické ovládnutí problému. Názor a systém	115

3. Popis. — Popisné vědy přírodní. Vědy exaktní. Co lze popsat. Pojmy označující prostě skutečnost a pojmy racionální. Racionální pojmy v různých vědách. Vývoj racionálnosti	116
4. Popis a výklad. — Rozdíl mezi nimi. Znázornění tohoto rozdílu na teorii o axiomatech. Spory o přednosti popisu a výkladu. Učení Windelbandovo. Není správné. Výklad v pozitivismu jen výkladem vedlejších okolností. Výklad obsahu důležitější než výklad okolností	119
5. Intuice. — Diskursivní chápání. Příklad intuice. Diskursivní chápání umožňuje intuici. Mill proti intuici. Jiné významy intuice: podvědomí, předvědomí. Bergsonovo učení	123
6. Dedukce a indukce	126
a) <i>Dedukce.</i> — Definice a příklady. Význam dedukce	126
b) <i>Indukce.</i> — Zavedena Baconem a Millem. Příklady indukce. Indukce a »kolligace«. Indukce a dedukce souvisí. Mill přecenil indukci	128
7. Soudy z analogie. — Analogisování. Technika prý založena na analogii. Psychologie založena prý na soudu z analogie. Srovnávací metoda. Mikrokosmos a makrokosmos. Similia similibus. Homoeopathie. Romantické analogie. Vady analogisování	130
8. Objevy a vynálezy. Objevují se fakta, vynalézají se nástroje. Příklady. Obtížnost rozeznávání mezi objevy a vynálezy	133
9. Interpretace. — Jest metodou duchovědnou. Interpretace filologická a věcná. Neprávem se jí nedbá v přírodovědě. Rozdíl mezi popisem a interpretací	134
10. O hypotézách. — Tušení a hypothesis. Theorie a hypothesis. Hypothesa novou formulí či dohadováním se skutečnosti? O fikcích. Systém	136
11. Experiment. Příklad analytického experimentu. Experimenty nahodilé. Experimentální psychologie. Experimenty spiritistické. Zvláštní případy experimentů. Experiment výrazem aktivity vědcovy	140

Kapitola čtvrtá

OBSAH VĚDY

(145—189)

1. Vědecká zkušenost	145
a) <i>Co jest zkušenost?</i>	145
b) <i>Dvojitá zkušenost znázorněná na filosofii medicíny.</i> — Theoretické vzdělání předpokladem vědecké zkušenosti. Význam lidové zkušenosti. Medicína vzorem moderní vědy. Filosofie přírodního lékařství	145
c) <i>Empirismus a racionalismus</i>	148
d) <i>O faktech.</i> — Definice. Faktum brutum. Vědecký fakt racionalisován. Věda si sama tvoří fakta. Jsou fakta umělá?	149

2. Zákony přírodní. — Příroda v proměnlivosti stálá. Příklady zákonů přírodních. Austinovo rozřídění zákonů. Donucovací moc přírodních zákonů. Zákony normativní a deskriptivní. Pravidla a zákony. Kant o přírodních zákonech. Zákony vztahů a příčin. Přírodní zákony a svoboda vůle. Zákony přírodní umělé?	151
3. O funkcionální závislosti zjevů	157
a) <i>Statický a dynamický názor.</i> — Příklady statického názoru. Dějství. Dynamické řešení	157
b) <i>Funkcionální závislost.</i> — Výklad pojmu. Příklady. Rozdíl od příčinnosti	158
c) <i>Vesměrná souvislost zjevů</i>	159
d) <i>Kondicionalismus</i>	160
e) <i>Matematický obraz světa.</i> — Co jest matematika. Matematika v přírodovědě. Přetržitost dějství. Matematika a názor	161
4. Příčinnost	164
a) <i>V čem záleží.</i> — Světové dějství. Příčina a účinek různorodé. Studium příčin po Humeovi a Kantovi. Hegel, Spinoza a pozitivismus proti tomuto studiu	164
b) <i>O podnětu</i>	166
c) <i>Příčina a důvod</i>	167
d) <i>O příčinách posledních a aktuálních</i>	168
5. Determinismus	169
a) <i>Nutnost, pravděpodobnost, možnost.</i> — Evidentní poznatky. Nutné závěry. Různé významy slova »možnost«	169
b) <i>Náhoda.</i> — Náhoda nepředvídanou událostí. Náhoda skřížením dvou řad dějství. Účelnost a náhoda. Determinismus a indeterminismus	170
c) <i>Kausální determinismus nestačí.</i> — Deterministicky vykládáme jen chyby a vedlejší okolnosti	174
6. Statistika. — Příklady. Definice. Námítky. Statistika objevuje nová fakta. Hodí se na určení průměrů	174
7. Zázraky. — Definice. Logika a skutečnost o zázraku. Jiné definice	178
8. Účelnost	179
a) <i>O rozdílu mezi výsledkem dějství a mezi jeho smyslem.</i> — Šumění lesa a řeč lidská. V řeči jde o smysl. Co je to »smysl řeči«? Smysl zjevů studují i biologie a duchovnědy, Studium smyslu novým oborem vědním proti oboru fyziky a chemie	179
b) <i>Objektivní a subjektivní smysl dějství</i>	183
c) <i>Některé problémy účelnosti.</i> — Účelnost v darwinismu. Statická a dynamická účelnost. Entelechie	184
9. O soustavách. — Definice. Soustavy umělé, přirozené: Druhy a typy. Soustavy empirické a racionální. Soustava organismů	187

Kapitola pátá

KLASIFIKACE VĚD

1. Vědecká specialisace	191
2. Vliv jedné vědy na druhou	191
3. Vědy se rozlišily vlivem nahodilých podnětů. — Racionální a nahodilé třídění. Příklady. Význam vymezení jednotlivých věd	192
4. Hlavní dělidla věd	193
5. Roztřídění věd	194
6. Některé jiné pokusy o klasifikaci věd. — A. Comte. H. Bergson. W. Ostwald. K. Pearson. Vědy »morální«. Vědy přírodní a duchové. Hegel o nich. W. Wundt o psychologii. Postavení dějepiscectví? Windelband. H. Rickert. Ještě jednou Hegel	200
7. Ještě jiné klasifikace věd. — Dějství a existence. Událost. A. Naville. E. Becher. H. Driesch	206

Část třetí

HLAVNÍ THEORIE PŘÍRODOVĚDECKÉ

(209—268)

Kapitola první

SVĚT FYSIKY A CHEMIE

(211—214)

1. Kosmologie	211
a) <i>Co jest kosmologie.</i> — Význam slova. Úpadek kosmologie	211
b) <i>Příroda.</i> — Význam slova. Přirozenost a příroda. Příroda jako venkov. Kant o přírodě. Pantheistické pojetí přírody. Rozdělení přírody na anorganickou, organickou a na civilisaci	212

Kapitola druhá

PROSTOR A ČAS

(215—226)

1. <i>Prostor.</i> — Prostor objektivní. Jeho domnělá malost. Moderní rozměry velkých a malých prostorů	215
2. <i>Metageometrie.</i> — Trojrozměrnost prostoru. Prostory o více a méně rozměrech? Euklidovská a neeuklidovská geometrie. Námitky proti tomuto pojetí	216
3. <i>Čas.</i> — Rozměr času. Čas relativně různý od prostoru. Rozměry času	219

4. Čas a trvání	220
5. Periodičnost	220
6. Kantova theorie o času a prostoru	221
7. Theorie relativity. — Současnost relativní. Speciální theorie relativity. Všeobecná theorie. Rozměr světa. Námítky proti theorii	222

Kapitola třetí

HMOTA

(227—233)

1. Světový éther	227
2. Hmota. — Molekuly, atomy, prvky, elektróny. Složení atomů	227
3. Rozložení hmoty ve vesmíru	230
4. Domněnky o vzniku sluneční soustavy. — Theorie Kantova, Laplaceova, Ritterova, Lockyerova	231
5. Materialismus. — Někteří materialisté. Jejich učení	232

Kapitola čtvrtá

ENERGIE A MECHANISMUS

(235—248)

1. Energie. — Síla, práce, energie. Ostwaldova energetika a rozřídění energie. Zachování energie. Entropie. Zvratné a nezvratné dějství	235
2. Theorie kvant. — Hmota zrnitá. I energie zrnitá. Stavba světa	239
3. Mechanistický názor světový. — Mechanika. Stroj. Veličiny extensivní a intenzivní. Mechanistický názor	241
4. Psychofysický paralelismus. — Život mechanismem. Hegel o duchu. Materialisté. Spinoza. Fechner. Psychofysika. Námítky proti paralelismu	244
5. O stvoření	247

Kapitola pátá

O ŽIVOTĚ

(249—268)

1. Přejchod od neživota k životu. — Života jest proti neživotu málo. Hranice života. Spontánní generace. Možnost života dána. Život zvláštní vlastností přírody? L. Hendersonova theorie	249
2. Život. — Formy života. Definice. Život existuje jen na hmotě	251
3. Chemické složení živých těl	252
4. Formy organické. — Co jest forma? Struktury prostorové a neprostorové. Souměrnost organismů. Stavební část těla	253

5. Úkony. — Úkol fyziologie. Rozdíl úkonů a vlastnosti neživých hmot. Úkon a orgán	256
6. Individuálnost	257
7. Darwinova theorie. — Její myšlenka. Darwin poznal, že organismy mají historii. Navazoval na sociologii. Třeba oprítí se o duchovědy	258
8. Pohlaví	260
9. Vlastnosti	260
10. Embryonální vývoj	261
11. Dějiny. — Co jest dějepis? Dějiny v geologii. Začátek dějin tam, kde začátek života	262
12. Historická base reakční	264
13. Člověk. — Bezobratlí, obratlovci, ssavci, člověk. Člověk dítětem přírody. Logika a etika se nedají redukovati na pouhé konstatování skutečnosti	265
14. Příroda a duch. — Prozřetelnost. Hegelovo učení. Přírodověda nedbá smyslu věcí. Jiné vědy ho dbají. Kde se začíná smysl. Filosofické úkoly	267

Rejstřík věcný (269). — Rejstřík jmenný (275). — Obsah (281).

